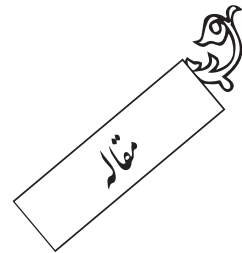

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۳/۰۷

(صفحه ۹-۲۰)

سید امیر علی و نقش او در حیات دینی، سیاسی و اجتماعی مسلمانان هند پیش از استقلال

دکتر فریبا پات*

چکیده

یکی از بازیگران و عاملان تحولات سیاسی، اجتماعی و حقوقی هند پیش از استقلال، که در آگاهی و هویت‌بخشی به مسلمانان در جامعه هند صاحب تأثیر بوده است، سید امیر علی (۱۲۴۲-۱۳۴۸ ق/ ۱۸۴۹-۱۹۲۸ م) است که کم‌تر از او سخن گفته شده است. در این مقاله، در پاسخ به این پرسش که آیا زندگی و اندیشه او نمونه‌ای از درونی شدن اندیشه‌های استعمارگرایانه در جوامع تحت استعمار است، آن گونه که در آراء نظریه‌پردازان پسااستعماری بیان شده، یا جست‌وجوی راهی برای بیرون رفتن از شرایطی که امکان استعمار شدن را فراهم آورده است، به بررسی زندگی، آثار و دیدگاه‌های وی، و تأثیراتش بر حیات فرهنگی و سیاسی مسلمانان هند می‌پردازیم. سید امیر علی حقوقدان، سیاستمدار، مورخ و یکی از رهبران بانفوذ جنبش اسلامی هند بود. وی با خدمت در دستگاه حکومتی، ارائه قوانین مدون و تأسیس انجمن مسلمانان هند همواره در رفع مشکلات و نیازهای مسلمانان تلاش بسیار کرده و منشأ خدمات فراوان شده است. او اگرچه با تغییر و اصلاحات سریع در هند مخالف بود و آن را منشأ و عامل هرگونه آشوب و درگیری در کشور می‌دانست، در هویت‌بخشی به مسلمانان در جامعه متکثر و زیر سلطه هند مؤثر بود. این نوشتار نشان می‌دهد برخلاف نظر مورخان پسااستعماری فعالیت و اندیشه چنین شخصیتی را نمی‌توان به سادگی در قالب «خوشامدگویی به استعمار» و درونی کردن استعمار قرار داد.

کلیدواژه‌ها: سید امیر علی، انجمن مسلمانان هند، نظریه پسااستعماری، حیات فرهنگی، حیات سیاسی.

مقدمه

بررسی و شناخت تحولات هند و حرکت به سمت مدرن شدن و اصلاحات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی قبل از استقلال و تحت سلطهٔ بریتانیا، و نقش مسلمانان در این تحولات و اصلاحات در گرو شناخت بازیگران و عاملان آن و اندیشه و عمل آنان است. از جمله این بازیگران و عاملان سید امیر علی (۱۲۴۲-۱۳۴۸ ق/۱۸۴۹-۱۹۲۸ م) بود که اندیشه‌هایش دربارهٔ رابطهٔ مسلمانان و هندوها و جایگاه مسلمانان در جامعهٔ هند و فعالیت‌هایش در آگاهی و هویت بخشیدن به مسلمانان هند و همچنین استقبالش از مدرن شدن هند به لحاظ حقوقی و اجتماعی کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است. از آثار متعدد او دو اثر در حوزهٔ تاریخ اسلام، تاریخ عرب و اسلام^۱ و تاریخ سیاسی و اجتماعی اسلام^۲ به فارسی ترجمه شده است. و در برخی از آثاری که به تاریخ اندیشه‌های سیاسی و اجتماعی اسلام تا عصر حاضر پرداخته از جمله در مقدمهٔ تاریخ سیاسی و اجتماعی اسلام اشاراتی به او شده است. از منظر تاریخ‌نگاری پسااستعماری^۳ پرسش حائز اهمیت در بررسی اندیشه‌های سید امیر علی این است که آیا اندیشه‌های او نمونه‌ای از درونی شدن اندیشه‌های استعمارگرایانه

۱. تاریخ عرب و اسلام، ترجمهٔ فخرداعی، تهران، ۱۳۵۹.
۲. تاریخ سیاسی و اجتماعی اسلام، ترجمهٔ ایرج رزاقی و محمدمهدی حیدریپور، مشهد، ۱۳۶۷.
۳. مطالعات پسااستعماری، که به تلاش‌های دانش‌پژوهان در رشته‌های متنوعی همچون ادبیات، مردم‌شناسی و تاریخ اشاره دارد، رابطهٔ بغرنج و پابرجای تاریخی میان فرهنگ، نژاد، ملیت و امپریالیسم را بررسی می‌کند و دارای دو بعد تاریخی و معاصر است (اموکو، ص ۲۲۴-۲۳۴). اندیشمندان مهاجری چون هومی بابا، سایمن گیکاندی، ادوارد سعید و گایاتری چاکراورتی اسپیواک نقشی تعیین‌کننده در تعریف نظریهٔ پسااستعماری و گسترش مطالعات پسااستعماری ایفا کرده‌اند. تاریخ‌نگاری پسااستعماری که متأثر از این مطالعات شکل گرفته است به مسائل و مباحث گوناگونی می‌پردازد. تأثیر استعمار هم بر جوامع استعمارشده و هم جوامع استعمارگر، نقش اندیشمندان و کنشگران سیاسی، اجتماعی و دینی (مانند سید امیر علی که موضوع این پژوهش است) در مواجهه با استعمار و نقش مردمان ستمدیدهٔ تحت استعمار که از آن‌ها به فرودستان (در معنایی متفاوت از تهی‌دستان) تعبیر می‌شود از جمله مسائل تاریخ‌نگاری پسااستعماری است. فرودستان گروه‌هایی اجتماعی را شامل می‌شود که به حاشیه رانده شده‌اند و زمینه‌ای برای برخورداری و اعمال قدرت ندارند؛ ولی به‌هرصورت وجود و حضور آن‌ها در جامعه در درونی کردن یا واکنش نسبت به استعمار بسیار حائز اهمیت است. تاریخ‌نگاری فرودستان که متأثر از تاریخ‌نگاری پسااستعماری است دیدگاه متفاوتی نسبت به عاملیت تاریخ دارد. از نظر این مکتب عاملیت تاریخ مختص به نخبگان نیست، بلکه تهی‌دستان و فرودستان نیز به همان اندازه در دگرگونی‌های تاریخی سهیم‌اند. برای نگاهی ژرف و فشرده به برخی موضوعات کلیدی در مطالعات پسااستعماری می‌توان به کتاب جایابی فرهنگ (۱۹۹۴) نوشتهٔ هومی بابا مراجعه کرد.

در جوامع تحت استعمار است، آن‌گونه که در نظریات هومی بابا^۱ و گایاتری چاکراورتی اسپیواک^۲ بیان شده، یا جست‌وجوی راهی برای بیرون رفتن از شرایطی است که امکان استعمار شدن را فراهم آورده و ظاهراً بدین منظور هیچ چاره‌ای جز بهره گرفتن از توانایی‌های فکری و مادی استعمارگران وجود نداشته است.

آنچه به تاریخ پسااستعماری موسوم است اگرچه از نادیده گرفتن گروه بزرگی از مردم در گذشته آغاز می‌کند، اما مسئله اصلی آن نجات تاریخ جوامع استعمارشده از کلیشه‌های غربی است. از نظر شخصیت‌های مهم پسااستعمارگرایی^۳ مثل هومی بابا و گایاتری چاکراورتی اسپیواک تاریخ‌نگاری غربی درصدد اثبات برتری غرب است. در دهه هشتاد میلادی در هند نظریه پسااستعماری اثر تعیین‌کننده‌ای بر مورخان گذاشت. این تأثیر را آشکارتر از هر جا در گروه «پژوهش‌های فرودستان»^۴ زیر نظر راناجیت گوها^۵ می‌توان دید. مورخان این گروه معتقد بودند که هم سیاستمداران ملی‌گرا در هند و هم مورخان دستاوردهایشان به «طبقه بورژوازی - ملی‌گرا»^۶ تعلق دارد و از علایق و دیدگاه‌های هندی‌های معمولی به دور است (Spivak, p. 94-104).

اما باید گفت استعمارگری رابطه‌ای دوطرفه بود که فرهنگ و ذهنیت جامعه استعمارگر را هم تغییر داد. استعمارگری انگلستان در هند نمونه‌ای از این رابطه دوطرفه است که هم بر انگلستان و هم بر هند اثر گذاشت. آنچه در بررسی این رابطه مهم است توجه به چگونگی مواجهه جامعه استعمارشده با استعمارگرانی است که به لحاظ دانش و فناوری برتری داشتند. واکنش کنشگران و متفکران مسلمان هند از جمله سید امیر علی را در مقابل استعمارگری انگلستان نمی‌توان ساده‌انگارانه در یکی از دو قالب متقابل «خوشامدگویی به استعمارگری» و «مقاومت در برابر استعمار» قرار داد. زندگی و آثار سید امیر علی گواهی در ضدیت با این تقابل‌های ساده‌انگارانه نظریات پسااستعماری است. بنابراین در نوشتار حاضر به بررسی زندگی، تحصیلات، تأثیرپذیری و آثار سید امیر علی می‌پردازیم و فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و آراء و دیدگاه‌های او و تأثیراتش بر حیات فرهنگی و سیاسی مسلمانان هند را محل توجه قرار می‌دهیم و نشان می‌دهیم تلاش‌های

1. Homi Bhabha.
4. Subaltern Studies.

2. Gayatri Chakravorty Spivak.
5. Ranajit Guha.

3. Postcolonialism.
6. Bourgeois-nationalist elite.

او در اصل جست‌وجوی راهی برای بیرون رفتن از شرایطی بوده که امکان استعمار شدن را فراهم آورده و البته او بدین منظور هیچ چاره‌ای جز بهره گرفتن از توانایی‌های فکری و مادی استعمارگران ندیده است.

پیشینه تحقیق

در مورد سید امیر علی به جرئت می‌توان گفت جز ترجمه برخی کتاب‌هایش، به زبان فارسی چیزی منتشر نشده است. یوسف محمد عباس، رزاقی، عزیز و اسمیت از کسانی هستند که در مقالات و کتاب‌هایشان به زبان انگلیسی به زندگینامه، فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی او اشاره کرده‌اند و نگارنده در نگارش نوشتار حاضر به آن‌ها مدیون است.^۱

۱. زندگی، خانواده و آموزش و تحصیلات

سید امیر علی حقوقدان، مورخ و یکی از رهبران مشهور جنبش اسلامی هند در ششم آوریل ۱۸۴۹ در چین‌سوره^۲ واقع در هوگلی، غرب بنگال به دنیا آمد. اجدادش ایرانی بودند و گفته‌اند جد اعلائی او احمدافضل خان، نادرشاه را در حمله سال ۱۷۳۹ به هند همراهی کرد و پس از فتح هند در همان جا اقامت گزید (رزاقی، ص ۲۲).

پدرش سعادت‌علی خان ۱۸۵۶ نزد سراج‌الدین علی خان حکیم تربیت شد؛ اما پس از آنکه موفق به تحصیل در رشته پزشکی نشد سیاحت و جهانگردی را بر یکجانشینی ترجیح داد. از این‌رو برخی به اشتباه او را پزشک معرفی کرده‌اند (همو، ص ۲۰). سعادت‌علی خان در یکی از همین سفرها پس از ازدواج با دختر شمس‌الدین خان یکی از اشراف اوریسه ابتدا در کوتک ساکن شد، سپس به کلکته رفت و سرانجام در چین‌سوره منزل گزید. او با

---

۱. از جمله آثار انگلیسی که در آن‌ها به بررسی فعالیت و اندیشه سید امیر علی پرداخته شده است این آثار را می‌توان ذکر کرد:

Abbas, Muhammad Yusuf, "Amir Ali in London a new scenario", *Pakistan Journal of history and culture*, Islamabad, 1932.
Ansari, Humayun, *The Infidel Within: Muslims in Britain since 1800*, Husrt & Co., London, 2004.
Aziz, K. K., *Ameer Ali: His Life and Work*, Publishers United, Lahore, 1968.
Visram, Rozina, *Asians in Britain: 400 Years of History*, Pluto, London, 2002.
Razzaqi, Husein, *Syed Amir Ali*, Lahore, 1970.
Smith, W. Cantwel. "Amir Ali" in *Encyclopedia of Islam*, Brill, Leiden, 1968.
Wasti, Syed Razi (ed.), *Memoirs and other Writings of Syed Ameer Ali*, People's Publishing House, Lahore, 1968.
2. Chinsura.

مباحث فلسفه، ادبیات و تاریخ آشنایی داشت و به علت ارتباط با انگلیسی‌ها، در تعلیم فرزندان بسیار اهتمام ورزید. امیر علی، پس از مرگ پدر تحت مراقبت دقیق مادر قرار گرفت (Amir Ali5, V/513-517,520; Rizivi, II/418).

امیر علی پس از گذراندن تحصیلات مقدماتی و فراگیری زبان فارسی و اردو به کالج هوگلی^۱ (محسنیه) رفت و در ۱۸۶۷ موفق به اخذ مدرک لیسانس حقوق از دانشگاه کلکته شد و در سالهای ۱۸۶۸ و ۱۸۶۹ فوق لیسانس تاریخ گرفت (Amir Ali5, v/518-524; رزاقی، ص ۲۱، ۲۴؛ I/85, Jain). او با مطالعه تاریخ و ادبیات غرب از جمله آثار شکسپیر، میلتن، توماس مور، گیبون، بایرون و مطالعه در زمینه جنگ استقلال امریکا با دیدگاه‌های اندیشمندان غرب آشنا شد. دوستی خانوادگی و ملاقات هفتگی امیر علی با سید کرامت‌علی نویسنده شیعه نیز زمینه آشنایی او را با تاریخ و فلسفه اسلامی فراهم ساخت (Amir Ali5, V/52; Rizivi, II/367).

پس از آنکه حکومت بریتانیا جهت اداره نظام حکومت هند و واگذاری اداره بخشی از امور به ساکنان بومی، روش آموزش غربی را در هند متداول کرد، قشری تحصیل کرده با روش‌های غربی در هند شکل گرفت. مسلمانان آموزش دیده با این روش آموزشی، طرفدار تغییرات معینی در امور فرهنگی، سیاسی و قضایی شدند. مسلمانان هند در این دوره شامل دو جناح با دیدگاه‌های متفاوت بودند؛ جناحی که اصول‌گراتر و مخالف تفسیرهای عقلانی و تغییرات سریع بود و جناح دیگر معروف به لیبرال‌ها که طرفدار دفاع از اسلام از طریق تفسیرهای عقلانی بود و تغییر و تحولات آموزشی و اقتصادی از سوی غربی‌ها را هماهنگ با آیین اسلام می‌دانست. یکی از افراد برجسته این گروه امیر علی بود که نقش برجسته‌ای در زندگی فرهنگی و سیاسی مسلمانان هند ایفا کرد (Titus, p. 197; Chand, 2/361). وی با جلب نظر رابرت توایز، رئیس کالج هوگلی، موفق به دریافت بورس تحصیل در بریتانیا شد (Amir Ali5, V/516, 524-526; id10, p. 186-178). این امر زمینه آشنایی او را با شخصیت‌ها، احزاب، گروه‌های علمی، ادبی و سیاسی انگلستان فراهم ساخت (id5, V/532-534).

۲. آراء و اندیشه‌ها و فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی

امیر علی در ۱۸۷۳ به هند بازگشت و در دادگاه عالی کلکته مشغول به کار شد (id5, 54-54/5)؛ اما فعالیت‌های اجتماعی‌اش در ابتدا با مخالفت‌هایی روبه‌رو گردید؛ هندوها با او مخالفت می‌کردند و مسلمانان به خاطر تحصیل در غرب او را نمی‌پذیرفتند (ibid, 18-178/5). باین‌همه وی هنگام خدمت در دستگاه حکومتی با جانبداری و ارائه‌ی قوانین مدون، تأسیس دارالتأدیب کلکته، طرفداری از قانون بهره‌مالکانه، حمایت در گسترش نقش شوراها در هند، جانبداری از قانون انتقال زمین به دهقانان پنجاب سعی در رفع مشکلات و نیازهای مسلمانان و هندوها کرد (ibid, 9-8/VI, 171, 178-18). وی اوقاف را از امتیازات مسلمانان و نهادی قوی برای کمک به نیازمندان جامعه می‌دانست؛ اما کوشش‌هایش جهت تنظیم و حل امور وقف مسلمانان هند به نتیجه‌ای نرسید (ibid VI/1؛ رزاقی، ص ۱۰). در فاصله‌ی سال‌های ۱۸۷۸ تا ۱۸۸۳ به عضویت شورای قانون‌گذاری بنگال درآمد. در ۱۸۸۲ به‌عنوان دبیر انجمن ملی مسلمانان هند پیشنهاد نویس درخواست جامعی را جهت ارائه به لرد ریپون^۱، نائب‌السلطنه بریتانیا تهیه کرد و در ۱۸۸۴ استاد حقوق در دانشگاه کلکته و به مدت یک سال عضو غیررسمی شورای قانونگذاری امپراتوری بریتانیا شد. سید امیر علی با آنکه عضو رسمی این شورا نبود، از نظر سیاسی به آن دولت وفادار ماند، به‌گونه‌ای که در ۱۸۸۷ دولت انگلیس به او لقب «مصاحب امپراتوری هند» داد. وی در کنار تدریس از ۱۸۹۰ تا ۱۹۰۴ قضاوت دادگاه عالی کلکته را نیز برعهده گرفت تا اینکه پس از بازنشستگی مجدداً به انگلستان رفت و تا پایان حیاتش در آنجا زندگی کرد (Smith, 1/442؛ نیز نک: فرهنگ خاورشناسان، ج ۱، ص ۴۳۷).

در ۱۹۰۹ اولین مسلمان هندی بود که به عضویت کمیسیون قضایی شورای خاص سلطنتی انگلیس درآمد و در ۱۹۱۰ علاوه بر ریاست سومین نشست حزبی مسلم لیگ در شهر دهلی، با کمک آقاخان شعبه‌ای از آن حزب را در لندن تأسیس کرد؛ اما در ۱۹۱۳ به‌دلیل انتقاد حزب از حکومت استعفا داد (Smith, 1/443).

در مذاکرات لندن درباره‌ی مسائل اصلاحات سیاسی در هند شرکت داشت و توانست در راستای حل مسائل درونی هند کارهای بسیاری از جمله شرکت دادن نمایندگان مسلمان

1. Lord Ripon.

در شوراها و هیئت‌های منطقه‌ای، تأسیس شوراهای داوری به روش اوایل سده نوزدهم و تشکیل بخش‌های اقتصادی، سیاسی، آموزشی و اجتماعی در حزب مسلم لیگ انجام دهد. از دیگر فعالیت‌های او می‌توان به حمایت وی از اندیشه وحدت اسلامی و خلافت عثمانی اشاره کرد. امیر علی افزون بر آن طی نامه‌ای به عصمت پاشا، نخست‌وزیر وقت ترکیه، خواستار افزایش قدرت و موقعیت خلیفه به‌عنوان رهبر جهان اسلام شد (Smith, EI2, 1/443) و به هنگام جنگ بالکان به کمک آسیب‌دیدگان جنگ شتافت. وی هنگام جنگ ترک‌ها و ایتالیایی‌ها در شمال آفریقا با نوشتن مقالاتی در نشریات غرب، حقایق جنگ را بیان کرد و به جهت بی‌توجهی جوامع اروپایی نسبت به قحطی و بیماری، سازمان هلال احمر را جهت کمک به آسیب‌دیدگان تأسیس کرد (Amir Ali5, VI/5؛ رزاقی، ص ۶۱-۶۲).

امیر علی از جمله افرادی بود که با اندیشه بدرالدین تیباجی در بمبئی و سیداحمدخان طرفدارانش در شمال هند^۱ مخالف بود. وی در منطقه کلکته طرفدار مبارزه سیاسی مسلمانان برای داشتن یک هویت مستقل و خواستار آموزش سیاسی مسلمانان بود و همواره از جدایی مسلمانان و هندوها جانبداری می‌کرد و معتقد بود فقط افراد بی‌اطلاع از اوضاع و شرایط هند از اتحاد مسلمانان و هندوها حمایت می‌کنند (Rizivi, II/381-382, II/428). وی پس از بازگشت از انگلیس به منظور آموزش سیاسی مسلمانان هند، انجمن مسلمانان هند را تأسیس کرد که شعبه‌های متعدد آن در سراسر هند گشایش یافت. در این انجمن، غیرمسلمانان دارای حق عضویت بودند؛ اما در مورد مسائل مسلمانان حق رأی نداشتند (Amir Ali5, VI/9-10; Karandikar, p. 158-159; Shan, 152; Majumdar, p. 301-302).

در ۱۹۰۴ امیر علی با کناره‌گیری از خدمت در سازمان حکومتی و سکونت در انگلستان در مسیر فعالیت‌هایی جدید قرار گرفت که بیشتر جنبه سیاسی داشت. این بخش از فعالیت‌های سیاسی امیر علی را می‌توان دوره دوم فعالیت‌های زندگی او دانست. بررسی مقالات امیر علی در این دوره از یک سو سیر فعالیت‌های او را در جهت اتحاد اسلام^۲ و مسائل مسلمانان هند

۱. در بمبئی بدرالدین تیباجی با کنگره ملی همکاری می‌کرد و اعتقاد داشت همکاری با هندوها به منافع مسلمانان هند لطمه نمی‌زند. سید احمدخان و طرفدارانش نیز طرفدار جایگاه برتر اجتماعی و سیاسی مسلمانان هند از طریق تحصیلات آکادمیک و برتری علمی بودند و منافع مسلمانان را در همکاری با انگلیس و اجتناب از مخالفت سیاسی می‌دانستند و همواره موافق یکپارچگی مسلمانان و هندوها بودند.

2. Pan Islam.

نشان می‌دهد (Razzaqi, Husein, p. 311-314) و از سوی دیگر بر جایگاه او به‌عنوان صاحب‌نظر و مشاور دولتمردان حکومت صحه می‌گذارد (Amir Ali5, VI/352-354, Abbasi, III/7-72). در همین زمان بود که با نوشتن مقالاتی موفق شد نظر اروپاییان را نسبت به امور هند جلب کند. او در واقع سخنگوی غیررسمی مسلمانان هند در خارج از کشور بود. با تأسیس اتحادیهٔ مسلمانان هند در ۱۹۰۶ توجه امیر علی به آن جلب شد و موفق شد در ۱۹۰۸ شعبه‌ای از آن را در لندن تأسیس کند که بیانگر نیازها و مشکلات مسلمانان هند در خارج از کشور بود و به آموزش سیاسی دانشجویان مسلمان در اروپا می‌پرداخت. امیر علی در این دوره علیه تصویب قانون اصلاح رأی‌گیری مینتو-مورلی^۱ هم مبارزه کرد. این قانون از انتخاب نماینده در هند برحسب اکثریت آرا و بدون در نظر گرفتن مذهب و نژاد جانبداری می‌کرد و مسلمانان را از داشتن نمایندهٔ مستقل محروم می‌داشت. با کوشش امیر علی و آقاخان بود که این قانون تصویب نشد (Amir Ali5, VI/334-336; Ikram, 113; Razzaqi, Husein, p. 160-161; Umar Mohammad, XVI/221-236; Robinson, p. 76-80).

امیر علی از مخالفان ملی‌گرای بود؛ به همین دلیل ملی‌گرایان هند او را مانع تشکیل کشور متحد هند می‌دانستند. در سومین کنگرهٔ اتحادیهٔ مسلمانان هند بود که امیر علی خواستار مشارکت بیشتر مسلمانان هند در صنعت، تجارت و فرهنگ شد و از ایجاد کمیته‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و آموزشی در اتحادیهٔ مسلمانان حمایت کرد (Jain, I/85; Amir Ali4, VI/350-351; Ali, V/526; Robinson, p. 196-197; Amir Ali5, VI/350-351). اختلاف با تعدادی از اعضای اتحادیهٔ مسلمانان هند، جهت ادارهٔ داخلی سرزمین هند و ارتباط با هندوها از اتحادیهٔ مسلمانان کناره گرفت (May, 49, 112); رزاقی، ص ۳۱۱-۳۱۴).

۳. نوشته‌ها و آثار

سید امیر علی در طول حیاتش کتاب‌ها و مقالات متعددی به انگلیسی نوشت. یکی از انگیزه‌های او در تألیفاتش پاسخگویی به شبهات غریبان و درک نادرستان از اسلام بود (see: Amir Ali5, V/539-54, Rizivi, II/419). برای این منظور وی با روش تحقیق تاریخی، در مقام مقایسهٔ اسلام با مذاهب دیگر برآمد (Amir Ali5, V/92, 447-448; Rizivi, II/422).

1. Minto- Morley Reformsact.

اندیشه‌های مذهبی او را می‌توان تقریباً در همه آثارش، به‌ویژه کتاب روح اسلام^۱ دنبال کرد. این کتاب معروف‌ترین اثر اوست که به بررسی پایه‌های حقیقی و حقایق نهفته در اسلام می‌پردازد و بیانگر اندیشه‌های مذهبی، اجتماعی، سیاسی و فلسفی‌اش است. کتاب در ۱۸۹۱ منتشر شد و همسر امیر علی عنوان آن را انتخاب کرد و پس از آن به زبان‌های مختلف ترجمه شد. کتاب مشتمل بر سه بخش است. در مقدمه نویسنده به بررسی مذاهب قبل از اسلام می‌پردازد؛ بخش اول شامل ۱۰ فصل درباره رسالت و زندگی پیامبر اسلام است. بخش دوم با عنوان روح اسلام شامل ۱۱ فصل است و به بررسی جنگ، برده‌داری، نقش زنان، علم و ادبیات، خردگرایی، دموکراسی، خلافت، امامت و صوفیه می‌پردازد. این کتاب با عنوان تاریخ سیاسی و اجتماعی اسلام در ۱۳۵۱ به فارسی ترجمه شد (Amir Ali 10, X, X2; id5, VI/175; Rizivi, II/420-428; Karandikar, p. 217-218). شرح حال پیامبر اسلام و تعالیم وی^۲ را در ۱۸۷۲-۱۸۷۳ هنگام تحصیل در بریتانیا جهت رفع شبهات و انتقادات غربی‌ها نسبت به اسلام تألیف کرد (Rizivi, II/419-420 Amir Ali 5, V/539-54). تاریخ مختصر اعراب^۳ را در ۱۸۹۱ نوشت و در آن به بررسی علل ظهور و سقوط حکومت اعراب در سه قاره آفریقا، آسیا و اروپا پرداخت. کتاب شامل جغرافیای تاریخی عربستان، قبایل قبل از اسلام، تاریخ اعراب از زمان پیامبر اسلام تا پایان حکومت عباسیان، حکومت اعراب در اندلس و آفریقا^۴ است (Amir Ali 5, V/175; id2, 3/11; Rizivi, II/14). در قانون اسلامی^۵ به بررسی مباحث فقهی اسلام از دیدگاه مذاهب چهارگانه اهل سنت و شیعه در دو جلد پرداخت. جلد اول مجموعه سخنرانی‌های او در کلاس درس حقوق اسلامی است که شامل مباحث وصیت، وقف و هبه می‌شود. مجلد دوم، احوال شخصیه در اسلام^۵، شامل مباحث ازدواج، طلاق، ارث، حق انتخاب وکیل برای محجور است (Amir Ali 11, II/I-IV, I/VIII; id5, VI/15). کتاب اخلاقیات در اسلام به بررسی اهمیت اخلاق و تعلیم و تربیت در اسلام می‌پردازد (Razaqi, Husein, 251; Chand, II/382). در کتاب اسلام، اصول، فرائض دینی، زنان، کفار مکه، خطبه حجة الوداع، نفوذ مسلمانان در ایران، مصر، آفریقا و جنگ‌های صلیبی مورد بحث قرار می‌گیرد (Razaqi, 243-246).

1. *The Spirit of Islam.*2. *The critical examination of the life and teaching of mohammad.*3. *short history of saracens.*4. *muhammaedan law.*5. *personal law of the mohammedands.*

دیگر آثارش می‌توان به زن در اسلام^۱، نقش حقوقی زنان در اسلام - Amir Ali9, 273-275 see: (Razzaqi, Husein, 246-25; 275) کتاب مرجع قانون اسلام جهت استفادهٔ دانشجویان^۲، تفسیر قانون اجاره‌داری بنگال^۳، تفسیر قانون شهادت در هند^۴، تفسیر آیین دادرسی مدنی هند (Amir Ali5, VI/177) اشاره کرد. ترجمهٔ کتاب ماخذالعلوم از دیگر آثار اوست که امیر علی به پاس حق‌شناسی نسبت به سید کرامت‌علی آن را با همکاری عبدالله سهروردی به انگلیسی ترجمه کرد (ibid, VI/528; Rizivi, II/419). سید امیر علی در اواخر عمر زندگینامه‌اش را نوشت که در نشریهٔ فرهنگ اسلامی^۵ ۱۹۳۱ و ۱۹۳۲ چاپ شد (Amir Ali5, VI/5; Razzaqi, Husein, p. 275-278).

با نگاهی کلی به آثار میر سید علی می‌توان دریافت که دیدگاه امیر علی نسبت به مذاهب دیگر روشن‌گرانه و آموزشی است. او جز در مورد تثلیث، تفاوتی میان مسیحیت و اسلام قائل نیست (Amir Ali10, p. 179-18; Smith, 54; Karandikar, p. 218).

وی معتقد است نقش زن در اسلام به جهت اصلاحات صورت پذیرفته از سوی پیامبر اسلام (ص)^۶ نسبت به مذاهب دیگر برتر است (Amir Ali10, p. 202-204). از نگاه او برده‌داری در اسلام مردود است و پذیرش ضمنی آن در اسلام به دلیل ریشهٔ عمیقش در اقتصاد و اخلاق اعراب جاهلی است (see: ibid, p. 258-26). قانون و مذهب را در اسلام در ارتباط نزدیک با یکدیگر می‌داند و در مورد صوفیه دنبال‌کنندهٔ دیدگاه ابن تیمیه است (ibid, p. 182, 257). او عرفان عامیانه را موجب تضعیف جامعه و اختلال ذهن می‌داند (ibid, p. 458). (Karandikar, 218) همواره از اندیشه‌های خردگرایانهٔ معتزله جانبداری می‌کند و مخالف جبرگرایی است؛ اندیشه‌های معتزله دورهٔ مامون عباسی را برتر از خردگرایی قرن معاصر اروپا، و عناصر فکری و تاریخی را از عوامل مؤثر جلوگیری از تغییرات عجیب در مذهب می‌داند (Amir Ali10, p. 139, 412-418; Karandikar, p. 217).

نتیجه‌گیری

بررسی زندگی و آثار سید امیر علی خواننده را از نقش و جایگاه مهم او در حیات سیاسی و

1. *Woman in islam.*
3. *a commentry on bengal tenancy act.*
5. *islamic culture.*

2. *students hand book of muhammen law.*
4. *commentry of evidence act in india.* 31 john wood riff.

فرهنگی مسلمانان هند آگاه می‌سازد. او به‌رغم مشکلات فراوان زمینه‌ساز یک نوع خودآگاهی در جامعه هند گردید و با تشکیل کمیته‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و آموزشی خواستار مشارکت مسلمانان هند در سرنوشت آینده‌شان شد. با جانبداری و ارائه قوانین مدون، تأسیس دارالتأدیب کلکته، طرفداری از قانون بهره مالکانه و حمایت در گسترش نقش شوراها تلاش‌های بسیاری در جهت حل مشکلات و نیازهای مسلمانان و هندوها کرد. با تألیف کتاب‌ها و مقالاتش در صدد پاسخگویی به شبهات غربی‌ها در مورد اسلام برآمد و با شناخته شدن در جوامع بین‌المللی تأثیر بسیاری بر متفکران پس از خود گذاشت. بنابراین فعالیت و اندیشه سید امیر علی را نمی‌توان حاصل درونی کردن اندیشه‌های استعمارگرایانه و نوعی خوشامدگویی به استعمار و نشان غفلت از مردم بومی هند و مسائل و مشکلات آن‌ها قلمداد کرد. توجه او به مسلمانان و تاریخ اسلام به‌عنوان بخشی از جامعه هند و فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی او را می‌توان جست‌وجوی راهی دانست برای بیرون رفتن از شرایطی که امکان استعمار شدن را فراهم آورده است و البته بدین منظور هیچ چاره‌ای جز بهره گرفتن از توانایی‌های فکری و مادی استعمارگران وجود نداشت.

منابع

- آموکو، آپولو، «نژاد و پسااستعمار» در درآمدی بر نظریه انتقادی، سایمن ملیس و پاول ویک، ترجمه گلناز سرکارفرشی، سمت، تهران، ۱۳۹۴.
- امیر علی (۱)، تاریخ سیاسی و اجتماعی اسلام، ترجمه ایرج رزاقی و محمد مهدی حیدرپور، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۶۷.
- (۲)، تاریخ عرب و اسلام، ترجمه محمدتقی فخرداعی، بی‌نا، تهران، ۱۳۵۹.
- رزاقی، ایرج، و محمد مهدی حیدرپور، مقدمه تاریخ سیاسی و اجتماعی اسلام (نک: امیر علی). فرهنگ خاورشناسان، پژوهشگاه علوم انسانی، تهران، ۱۳۷۶.
- مشار، خانبابا، فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، تهران، ۱۳۵۲.

Abbasi, Muhammad Yosuf, "Amir Ali in London a new scenario", *Pakistan Journal of history and culture*, Islamabad, 1932.

Amir Ali (1), *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed*, Williams and Norgate, London, 1873.

— (2), *A Short History of the Saracens*, Macmillan, London, 1899.

- _____ (3), *Islam*, Archibald Constable & Co., London, 1906.
- _____ (4), *Mahommedan Law*, Thacker, Spink, , Calcutta, 1892.
- _____ (5), "Memories of la Honorable Syed Amir Ali" Islamic culture, Lahore, 1931-1932.
- _____ (6), *Persian Culture*, Pub. for the [Persia] Society by John Hogg, , London, 1913.
- _____ (7), *Students' Handbook of Mahommedan Law*, Thacker, Spink and Co., Calcutta, 1892.
- _____ (8), *The Ethics of Islam*, Calcutta: Thacker & Spink, 1893.
- _____ (9), *The Legal Position of Women in Islam*, Hodder & Stoughton, London, 1912.
- _____ (10), *The Life and Teachings of Mohammed, or the Spirit of Islam*, W. H. Allen & Co., London, 1891.
- _____ (11), *The Personal Law of the Mahommedans*, W.H. Allen, London, 1880.
- Aziz, K. K., *Ameer Ali: His Life and Work*, Publishers United, Lahore, 1968.
- Ansari, Humayun, *The Infidel Within: Muslims in Britain since 1800*, Husrt & Co., London, 2004.
- Chand, Tara, *History of the freedom movement in India*, Lahore, 1961.
- G.C. Spivak, 'Can the subaltern speak?', in Patrick Williams and Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge, London, 1994.
- Ikram, M., *Modern Muslim India and the birth of Pakistan*, Lahore, 1970.
- Jain Narish Kumar, *Muslim in India*, New Delhi, 1979.
- Karandikar, M.A., *Islam in India's transition to modernity*, Karachi, 1971.
- Lancer, William, *Western civilization*, Newyork, 1968.
- Laura Chrisman (eds), *Colonial Discourse and Postcolonial Theory: A Reader*, Harvester Wheatsheaf, 1993, p. 94–104.
- Majumdar, R.C, *British Paramonty and Indian Renaissance*, Bombay, 1963.
- May, L. S., *The Evolution of Indo- Muslim Thought after 1857*, Lahore, 1970.
- Minuault, Gail, *The Khilafat Movement*, New Delhi, 1982.
- Razzaqi, Husein, *Syed Amir Ali*, Lahore, 1970.
- Rizivi, Athar Abbas, *A Socio- Intelectual History of Isna Ashari Shiis in India*, New Delhi, 1986.
- Robinson, Francts, *Separatism among Indian Muslims*, London, 1975.
- Shan, Mohammad, *sir Syed Ahmad khan*, Lahore, 1986.
- Smith, Wilfred Contwell, "Amir Ali" in *Encyclopedia of Islam*, , Brill, Leiden, 1968.
- _____, *Modern Islam in India*, London, 1946.
- Titus, Murry, *Indian Islam*, New Delhi, 1979.
- Umar Mohammad, "Muslim and The Demand for Separate Electorate" *Journal of the Pakistan historical Society*, Karachi, 1966.
- Visram, Rozina, *Asians in Britain: 400 Years of History*, Pluto, London, 2002.
- Wasti, Syed Razi (ed.), *Memoirs and other Writings of Syed Ameer Ali*, People's Publishing House, Lahore, 1968.